

שתיקת הכספים

מיקי תודר גולדין¹

במאמר זה אבדוק את מקומו המושקף, יחסית, של הכסף במרחב ובשיח הפסיכואנליטי. השערת המאמר היא שהכסף מהווה גורם המאיים ומאתגר את המרחב הפסיכואנליטי בהיותו מסמן של: (1) היות הטיפול הפסיכואנליטי 'מוצר נסחר', ובכך מפגיש 'שיח קפיטאליסטי' עם 'שיח טיפולי'; (2) צורכי המטפל במרחב המיועד לטיפול בצורכי המטופל; (3) שירותם של יחסי הכוח שבין מטפל למטופל; (4) דיאלקטיקת חיבור-נפרדות ביחסים אלה. בכך נוצרים מורכבויות ופרדוקסים, המתחזקים עוד יותר עם השתנותה של הפסיכואנליזה וכניסתם של דגמי טיפול חדשים, שמגדירים מחדש את תפיסת הטיפול ואת תפקידיהם וזהותם של המטפל והמטופל. דגמים אלה מעצימים מורכבויות ופרדוקסים הנוגעים למקומו של הכסף במרחב הטיפול ובכך מהווים גורם המעצים את 'שתיקת הכספים'.

2. היות הכסף מסמן מובהק של צורכי המטפל, במרחב המיועד במהותו לטיפול בצרכיו של המטופל. אין כמו הכסף לייצג הבט זה, שכן בהיותו יוצא מ'קופת המטופל' ונכנס ל'קופת המטפל', בכוחו להפוך את ווקטור ה'נתינה-קבלה' המצופה ובכך להעמיד מטופל שנותן מול מטפל שמקבל, ואף 'מרוויח' על חשבון (סבלו של) המטופל.

3. הכסף מהווה משאב הנמצא ב'כיסו' של המטופל ושאליו משתוקק המטפל. בדרך זו הוא מכניס לדיאדה הטיפולית מימד של שרירותיות בכל הנוגע להיבט של יחסי הכוח והשליטה. כיוון האסימטריה המכוננת יחסי מטפל/מטופל יכול להתהפך דרכו ולחשוף, בין היתר, את תלותו ונזקקותו של המטפל במטופל (בין אם הדבר משרת את צורכי המטופל ובין אם לאו).
4. הכסף מחדד הבדלים בין בעלי התפקידים השונים במרחב הטיפול. בכך הוא מהווה מסמן מובהק של נפרדות במרחב העוסק בעצם טבעו בדיאלקטיקה חיבורי-נפרדות בקשר מטופל/מטפל.

מאפיינים אלה יצרו מאז ומעולם קונפליקטים מורכבים בקרב שותפי המרחב הטיפולי, אולם מורכבותם התעצמה עם כניסתן של גישות פסיכואנליטיות עכשוויות, שיצרו 'דגמים' טיפוליים חדשים, שהעמיקו את ה'התנגשות בין ה'ז'אנרים' במרחב רגיש זה. לצידו האחד של הדגם ה'רפואי' (זה הרואה את המטפל כדמות הורה סמכותי המסייע להסתגלות למציאות החיים) נוצר דגם 'התפתחותי' (זה המדמה את יחסי הטיפול במונחי אס-תינוק, ודוגל במטפל המתאים את הסביבה הטיפולית לצרכיו המדויקים של המטופל). בצידו האחר של 'המטפל הקלאסי' (זה ה'יודע', המפרש למטופל 'שאינו יודע' ואינו מודע' את עולמו), התבסס דגם 'בינשובי-קטיבי' (המוותר על יתרון הידע ה'אובייקטיבי' ומדגיש את הדדיות היחסים).

פרויד, שמעולם לא הכחיש את אהבתו לכסף, טען באחד ממאמריו הטכניים: "אנשים תרבותיים נוהגים בסוגיות אודות כסף כשם שנוהגים בסוגיות אודות מין. באותו חוסר עקביות, התחסדות וצביעות" (1, עמ' 131, תרגום שלי, מ.ת.). בעולמנו המשתנה נדמה שהפתיחות כלפי נושא המיניות הולכת וגדלה ואילו כלפי כסף נשארו חוסר העקביות, הצביעות וההתחסדות כמעט כשם שהיו. משום כך מכונה הכסף לפי קרוגר ה'טאבו האחרון' (2).

במאמר זה אנסה להתחקות אחר תופעה זו. מדוע הדיבור על כסף בטיפול מסובך כל כך? מדוע תדירות הופעתו במאמרים מקצועיים ובימי עיון נמוכה יחסית? ומדוע עמיד סיבוך זה מול שינויים תרבותיים וכלכליים שעוברת החברה והפסיכואנליזה בתוכה, שאמורים היו להעניק לנושא פתיחות רבה יותר? אציע ארבעה מאפיינים הקשורים זה בזה, שהופכים את הכסף לפרמטר טעון במיוחד במרחב הטיפול הפסיכודינמי:

1. היותו מסמן את הטיפול הנפשי הפסיכודינמי כ'מוצר' הנסחר בעולם מערבי קפיטליסטי, ומתוך כך את היות המטפלים 'יצרנים' או 'נותני שירות' ואת היות המטופלים 'צרכנים' ה'קונים שירות'. מושגים אלה מקושרים אסוציאטיבית לשיח 'קפיטליסטי', העוסק באיכות המוצר, יעילותו, מחירו, מדדיו, טיבו, מיצובו ההשוואתי בעולם תחרותי מול מוצרים ויצרנים אחרים, לעומת השיח ה'טיפולי', הנקשר לרגשות, לאלטרואיזם ולהגשת עזרה לאנשים במצוקה.

¹ אוניברסיטת תל-אביב, בית הספר לרפואה, התכנית לפסיכותרפיה; המעבדה: אוניברסיטת תל-אביב, פרוייקט משותף של התכנית לפסיכותרפיה והיחידה למחקר התרבות.

* תודות מיוחדות למשתתפי פרוייקט 'המעבדה', על הקשבתם והערותיהם, שהיו תרומה חשובה למאמר זה.

todar@bezeqint.net

האפשרות שהכסף מכניס 'מראָה אגוצנטרית' כזו גם לחדר הטיפול מעוררת תחושות של אי-נחת וחרדות משני צידי הכורסה, שכן יחסי העברה-נגדית מסוג כזה נתפסים כמנוגדים ערכית לרוח הטיפול וזרים לשיח שלו. המעבר מ'פסיכולוגיה של אחד' ל'פסיכולוגיה של שניים' שיחררה תפיסות שמרניות אודות 'זיהומו' של מרחב הטיפול ביחסי העברה-נגדית, אולם אפשרות 'זיהומו' של המרחב בכסף ובנגזרותיו עדיין קשה יותר להכרה, לא כל שכן לדיבור פתוח וגלוי. נוכחותו התמידית במרחב זה מאיימת להדביק את השיח הטיפולי באחד מתחלואיו המובהקים של הקפטיליזם – ה'פטישיזם של סחורה' – זו שתוארה על-ידי מארקס (6) כמאדירה וממתגת מוצרים עד ליצירת יחס מאגי כלפיהם, ובמקביל מפחיתה בערכם של האנשים השותפים לתהליך וביצורה ניכור ואובדן ההבחנה בין האמיתי למוזיף (ושינויים אלה אכן מורגשים ברוח התקופה, בה משתנה תדמית הטיפול הנפשי מנושא הסובל מסטיגמה חברתית מביישת ל'מותג' יוקרתי, כאשר מטפלים ומטופלים, המזוהים כאייקונים תרבותיים, מייחצנים את טיפוליהם ומטפליהם במדיה). כוחו זה של הכסף להפוך את המטופל והמטפל ל'סחירים', ממזתגים ומחופצנים במידה זו או אחרת מאיים, אם כך, על דימוי הטיפול כמקום השואף ליצור אקלים של אמון, אינטימיות ודאגה לצרכיו של המטופל.

סוגייה זו נדונה בין השאר במאמרם של ארון והירש (7), המונים את המקומות שבהם מטפלים ומטופלים פוגעים ונפגעים בגלל התלות הכלכלית והחמדנות שהכסף יוצר:

1. הימנעות של מטפלים לסיים טיפול בזמן;
2. קושי להפסיק טיפול כושל ולהפנות למטפל אחר או לסוגי טיפול אחרים;
3. הימנעות מהתעמתות בטיפול עם נושאים שעלולים לגרום למטופל לרצות לעזוב;
4. רצון למצוא חן בעיני המטופל בדיוק מאותו צורך. למעשה, טוענים הכותבים, כל המטפלים עיוורים לקונפליקט שבין הרצון 'לגדל את המטופל' לבין הצורך להתפרנס, וגם המודעות לקונפליקט אינה מונעת בחירות בעייתיות, שמטרתן המשך קיומו של הטיפול.

בעיות אלו, טוענת גם דימן (8), הולכות ומתגברות עם התערערתו של הביטחון הכלכלי המהווה חלק מהותי מהשינויים החברתיים שעוברים על כולנו. דימן, המשלבת חשיבה תרבותית-חברתית בהתבוננותה הפסיכואנליטית במקומו של הכסף, מציינת את שנות השמונים כנקודת מפנה קריטית במקצוע הטיפול. כניסה למה שהיא מכנה 'עידן החמדנות', שבו גברה ונחשפה השפעתו של הכסף, והתדמית האלטרואיסטית של מקצועות הטיפול, שהעניקה למטפלים מעמד 'חומל' תוך הבטחה של רווחה סבירה, שינתה פניה. מעמדם הסוציו-אקונומי של מקצועות הטיפול ושל המטפלים התערער עוד יותר עם כניסתם של מקצועות פסיכותרפויטיים חדשים, עם עליית הפופולריות של ספרות לעזרה עצמית ועם ההתרחבות

דגמים אלה מעצימים קשיים ופרדוקסים הנוגעים למקומו של הכסף במרחב הטיפול ומהווים בעיני גורם משמעותי ב'שתיקת הכספים'.

הכסף – צורך המטפל במרחב המיועד לצורכי המטופל

צרכים רבים לאדם, ולמטפל כאחד האדם, מודעים כמו גם בלתי-מודעים. כל הגישות האנליטיות קוראות לאיפוק (שלא לומר ל'נטרול') צורכי המטפל ותומכות בעיבודם. בכל הגישות התיאורטיות נקרא המטפל לזהותם, להבחין בינם לבין אלה של המטופל ולעבדם במרחב טיפולו שלו או בהדרכה כדי שיוכל להשתמש בהם לטובת מעשה הטיפול. לכל גישה דגשה המיוחדים. ככלל ניתן להציב את הדגמים השונים על ציר שבקצהו האחד עמדות המצדדות בהשעית הצרכים ובסילוקם משדה התודעה של המטפל, כך שלא יצטרך להרגיש בנוכחותם ולא יידרש לעסוק בהם ובקצהו השני עמדות המצדדות בהפיכת צורכי המטפל לנראים, כך שניתן יהיה לעבדם עם המטופל, כחלק ממצייאות אינטרסובייקטיבית שבתוכה מתנהל הטיפול. לעומת מיגוון עשיר ומבלבל זה של עמדות תיאורטיות וקליניות, צורך המטפל להתפרנס, כפי שהוא מתבטא בתשלום, נתפס בכל הגישות כלגיטימי (3), כחלק מהותי מן המערך הטיפולי (setting) וכמרכיב קריטי בחוזה הטיפולי. המטופל (בכל הגישות) מצופה לספק צורך זה של המטפל למן הרגע הראשון של הטיפול, בכל מצב בו נמצא המטופל ובכל שלב בו נמצא הטיפול.

אולם הכסף הוא גם צורך ייחודי שכלפיו מופנית מאז ומעולם אמביוולנטיות רבה. הכול נאמר על הכסף: שהוא "הגורם המופשט והלא אישי ביותר בחיינו", "ההופך כל דבר, חפצים ובני אדם, רגשות ואפילו את האלים עצמם לסחורה" (4, עמ' 123-124), אך גם 'בעל המאה הוא בעל הדעה' וכמאמרו של קהלת "הכסף יענה את הכול". הכסף קושר את כולנו לחומריות, בבזונות, קמצנות, לכלוך, נהנתנות, קנאה, תשוקה, כמו גם לכוח, מעמד, נדיבות, איכות חיים, השפעה ועוד. נוכחותו בסיטואציה הטיפולית מכלילה את המטפל במערך מורכב זה ובהיותו בלתי נבדל ממטופלו בכל הנוגע לרשימה אמביוולנטית זו.

הכסף כגורם מחפצן

במחזה "הדיבוק" (5) נפגשים לשולחן סנדר והמשולח ובטרם תתחיל הסעודה מתפתחת שיחה על האדמו"ר עזריאלקה. סנדר מבקש מהמשולח שיספר בגדולת האדמו"ר שיחיה, שכן "שיחה קלה שלו יקרה מפנינים". "המשולח: אספר לכם בשמו משל אחד: פעם בא לפניו גביר עצום. נתן בו ר' עזריאל עיניו בהירות והכיר בו מייד שקמצן הוא. תפס בידו והוליכו לחלון ואמר: הביטה ואמור מה אתה רואה? בני אדם, עונה הגביר ותמה מאוד לשאלה. הרבה רואה אני בני אדם. לקחו הרב והעמידו לפני המראה: ועתה מה אתה רואה? ענה הגביר והסתכל במראה – איני רואה אלא את עצמי. הוא הדבר, אמר הרב. כאן זכוכית וכאן זכוכית, אלא שהזכוכית של המראה מחופה כסף קצת, והמשמש בה שוב אינו רואה בני אדם, אלא את עצמו" (5, מערכה ראשונה).

ניתן להציע פרשנויות רבות לפער זה בין ההמלצות לבין ההתנהגות, שהגיעה עד לשינוי ווקטור התשלום מהמטופל למטפל – מהיותו בעל גישה הומאנית המאפשרת גמישות בין ערכיו הפסיכואנליטיים (הדוגלים בהינורות, אנונימיות וניאוטרליות) לבין הבנת צרכים ספציפיים קריטיים בעולמו של המטופל, ועד לאפשרות היותו של פרויד נתון ביחסי העברה/ העברה-נגדית בלתי-מודעים שהביאו אותו ל-enactment של מה שלא ניתן היה לעבד בכלים המסורתיים של הפירוש והתבונה. התבוננות חברתית תרבותית על היבטים אנטישמיים שעלו במכתבו של פרויד לפליס אודות המטופל, כמו גם על התקופה בכלל, יכולה להציע גם תגובת היפוך לחדרות אלו.

לטענתה של דימן, פרויד היה עיוור להיבטים מסוימים של הכסף בטיפול הפסיכואנליטי משום שראה את סוגיית הכסף מתוך נקודת מבט של one person psychology שממנה לא ניתן היה לראות היבטים של העברה-נגדית ובוודאי לא של השפעות חברה ותרבות. חשוב לזכור שמדובר בתקופה בה רעיון ההעברה-הנגדית, כמו גם ההשפעה התרבותית על הטיפול, אינו מפותח דיו, אולם למרות מגבלה קונטקסטואלית זו, בולט עיוורונו של פרויד לגבי השפעתו של הכסף, שכן פרויד עסוק מאוד בפרנסתו ואינו מכחיש את חרדותיו ממחסור כלכלי. במכתב לפליס הוא כותב: "מצב רוחי תלוי מאוד במצבי הכספי. הכסף הוא גז צחוק עבורי. אני יודע מנעורי שסוסי הפרא של הערבות, מבויתים ככל שיהיו, ממשכים לשמר את החרדה לכל חייהם. כמוהם אני ירא את העוני. כל חיי כך יהיה. היה מרגיע אותי וסגנוני היה משתפר ורעיונותי היו מדויקים יותר אם הייתי בטוח שהעיר הזאת תוכל לספק את פרנסתי" (10, עמ' 374). למרות העומק והכנות של תובנה זו, נדמה שפרויד לא יכול היה להשתמש בה באופן ממצה להבנת מלוא השפעתה על מכלול עיסוקו, כתיבתו וזהותו כאנליטיקאי. אפשר שבכך גם הוא עצמו תרם לאותו 'טאבו אחרון'.

ההיבט הקליניאני

פרויד נמלט מאותה עיר, שלא סיפקה את פרנסתו ולא הרגיעה את חרדותיו, כשכספה של מרי בונאפרט, שניתן כשוחד לנאצים, איפשר לפרויד ולמשפחתו להימלט מציפורניהם. בהומור כואב אמר פרויד שהתעריף של הנאצים גבוה לאין שיעור משלו (11).

המעבר לבריטניה, שהפך בהמשך גם למעבר מתיאורית הדחף לזו של יחסי אובייקט, ניתק חלקית את השרשרת המחברת צואה-מתנה-תינוק-כסף. מקומו של הכסף התקבע כמסמן חשוב במסגרת הטיפול (setting), בעיקר דרך הגישה הקליניאנית, שהדגישה את מרכזיותה של סיטואציה ההעברה בטיפול והזמינה התייחסות פרשנית קפדנית ביותר לכל מרכיבי המסגרת. בפרספקטיבה זו התחזק מעמדו של הכסף כמחזיק מימדי רצף וקביעות ומבחין בין תפקידים ואחריות מקצועיים במרחב הטיפול. התנהגותו של המטופל עם הכסף נתפסה ופורשה כאנלוגית לחומרי הגוף והנפש הנדחפים על-

של זמינות המידע המוצע באמצעות האינטרנט. גם הרשות לשווק את העיסוק הטיפולי הכניס פרמטר נוסף, שהחריף את התחרות בשדה הטיפול וגם חשף אותה לעיני כול. במקביל הפכה רמת החיים לתובענית ומאיימת בחלוקה מעמדית חדשה, והמטפל מוצא עצמו כיום מתחרה בסימני הסטטוס החדשים בחרדה ש'לא יהיה לו', ש'יראו שאין לו' ושהוא עלול ליפול למעמד נמוך יותר. כל אלה, טוענת דימן, יצרו סוגים חדשים של העברות והעברות-נגדיות מורכבות, שקשה להכילן וקשה עוד יותר לדבר עליהן ולעבד אותן בפתיחות ובגלוי.

מאה שנות פסיכותרפיה פסיכואנליטית לא שינו, אם כך, מהותית את מקומו המשותק של הכסף בשדה הטיפול. הן הותירו את אמירתו של פרויד אודות הקושי של אנשים תרבותיים לדבר על כסף, כמו גם את הפצרתו במטפלים לבל ישמיטו נושא חשוב זה מהשיח הטיפולי – רלבנטיות לא פחות ואולי אף יותר מסובכות.

כמה ואין 'עולה' אם כך הכסף בשיח הפסיכואנליטי? מהי השפעתם של דגמי הטיפול השונים על שיח זה? אתבונן בשאלות אלו בעיניים פסיכואנליטיות-תרבותיות.

ההיבט הפרודיאני

פרויד, כאמור, מייחס חשיבות רבה לכסף בכלל, ובטיפול הפסיכואנליטי בפרט. התייחסותו לכסף מופיעה כאל אמצעי לשימור עצמי והשגת כוח וכמייצג קיבעונות אנאליים בלא-מודע, שם הוא מושווה לתינוק, צואה ומתנה. שיטת התשלום שמציע פרויד קשוחה למדי, מציגה את המטפל כמי ש'משכיר' שעות וגובה שכר על כל שעה, בין אם התקיימה בפועל ובין אם לא. פרויד גם ממליץ על הימנעות מהנחות ומנמק זאת בנזק שנגרם ביחסי ההעברה במקרים אלה ופגיעתם בטיפול. בכמה מתיאורי המקרים שפירסם מתגלה פער בין המלצותיו בעניין הכסף לבין התנהגותו בפועל.

אביא שתי דוגמאות:

1. בסיפורו על "איש הזאבים" (9) מדווח פרויד לפרנצי שהמטופל החדש שלו "התוודה בפניו על ההעברות הבאות: "רמאי יהודי. הוא היה רוצה לבוא עלי מאחור ולהרכן על ראשי" (9, עמ' 236). בהמשך התיאור ניתן לראות כיצד 'מסגיר' פרויד את השפעתו של יחס ההעברה כשהוא כותב שהוא רואה עצמו כמכונה לעשיית כסף. ואולם לאחר שהמטופל, סרגיי פנקייב, איבד את הונו, בחר פרויד לטפל בו חינם, וגם שלח לו כסף לאחר סיום הטיפול.

2. במקרה נוסף, מביאים ארון והירש תיאור אנלוגיה שעושה פרויד (1913), בה מתארת המטופלת שכלידה מצאה את האומנת ואת רופא המשפחה מתעלסים וכשוחד עבור שתיקתה נתנו לה מטבעות. בעת ששיחקה במטבעות לפני הוריה, שאלה אמה עליהן, והיא ענתה שגנבה אותן מהם. פרויד פירש למטופלת את השקר כמשאלה לקבל את הכסף מאביה וכביטוי לתשוקתה המינית, אולם כשבעלה של המטופלת פושת רגל פרויד מציע לה בעקשנות רבה לקבל ממנו הלוואה.

במכתב, להבנתי, פורסת ריבייר בפני מטופלה המפורסם, ד.וו. ויניקוט, את צרכיה: באופן גלוי מובא הצורך להתפרנס, ובין השורות הצורך שלה בהכרה, ביקורה ובמעמד מצד המטופל ומעיני החברה אליה משתייכים שניהם. בשני גינים שהיא גובה, לעומת השלושה שגובים "מטפלים מהשורה הראשונה", למרות ש"אין שנייה לה", פרוש סיפור חשוב על מקומו של הכסף כמבטא ערך ומעמד, על היותו מסמן של תחרות ועל החשיפה סביבו וסביב משמעויותיו בשדה רגיש במיוחד שהמטפלים, שהם גם מטופלים, שותפים לו. במכתב עולה גם האמביוולנטיות של המטפלת מול צרכיה ואשמתה מול המטופל, שמולה היא מייד מציעה ויתור 'לטובתו'. אך יותר מכול מעלה המכתב את שתיקתן של סוגיות אלו בטיפול ואת היותן נחשפות רק מחוץ לחדר ומחוץ לשעת הטיפול.

ההיבט הוויניקוטיאני

אולי לא מקרה הוא שהמפגש המורכב בין הצרכים, כפי שעלה דרך התשלום, התרחש דווקא מול המטופל שחולל שינוי עצום בעולם הפסיכואנליטי, אותו היטיב לתאר תלמידו, מסעוד חאן, שטען ש"עד לתקופת ויניקוט הדגישה הפסיכואנליזה הקלאסית את הצורך להתאים, בעוד שוויניקוט הדגיש את ההתאמה לצורך" (14, עמ' 111-116). רעיון ההתאמה לצורך והתפקיד של אִם-סביבה כמי שאחראית לו טלטל את עולם הטיפול הפסיכואנליטי, אולי את תפיסת ההורות בכלל, ויצר 'דגם' טיפולי המשנה את ההתייחסות לצורכי המטופל והמטפל ואת תפקידיהם במרחב הטיפולי.

במאמריהם של ויניקוט ואחרים מתוארת חשיבות ה'החזקה' המאופיינת, בין היתר, בסיפוק קונקרטי של צורכי מטופל, שלפי דגם זה נתפסו כ'צרכים התפתחותיים', בניגוד לדגם הקלאסי שראה בהם משאלות רגרסיביות שאל לו למטפל לספקן. הזמן, בדגם זה, התשלום, ולעתים אף מיקום הטיפול, זוכים להתגמשות רבה יותר מצד המטפל, בעיקר כשמדובר במטופלים במצבים רגרסיביים (15), אולם הפרקטיקה של שדה הטיפול לא שונתה מהותית. כך שינה התשלום את מעמדו מזה שנגבה על-יד המטפל-מנתח-מפרש לזה שנגבה על-ידי מטפלי-אם-סביבה. שינוי זה יצר משמעות אחרת לגובה, למשלם, ולטרנסאקציה, אולם משמעות משתנה ומורכבת זו מתקשה למצוא מקום פתוח וגלוי דיו בשיח הפסיכואנליטי.

אנסח חלק מהקשיים שיוצר דגם טיפולי זה לגבי מקומו של התשלום: כיצד מתמודד המטפל הוויניקוטיאני עם קבלתם ועידודם של יחסי העברה אומניפוטנטיים, והתייחסות 'חסרת רחמים' והתחשבות מצד המטופל הרגרסיבי, ב-זמנית עם דרישתו לקבל מהמטופל תשלום גבוה, מדוקדק וסדור? כיצד הוא מנהל 'מרחב איליויני', נטול חודרנות ופולשנות מבחוץ, השואף להמתנה עד ליכולת של הסובייקט לקבל את המציאות החיצונית ומגבלותיה, ביחד עם דרישה חיצונית, פורמלית, אפריורית לתשלום? כיצד מתנהלת, קונקרטי ורגשית, הטרנסאקציה בה עובר כסף מכיס המטופל לכיס המטפל,

ידי התינוק לגוף האם, ממלאים ומרוקנים אותה מתוך קנאה, חמדנות, אשמה, הרסנות, נזקקות, כמו גם הכרת תודה ומשאלה לתיקון. אולם קליין, הממקדת את 'מצלמת' הטיפול אל 'תוך' הסובייקט ובוחרת את השלכותיו כלפי האובייקט המופנם, אינה מרבה להתמקד באובייקט הממשי, המושפע מכספו של הסובייקט. העיסוק בתשלום ובמקומו של הכסף מפרספקטיבה זו מתואר במאמרה המקיף של נעמי קלנר (12), דרך סקירה רחבה של מאמרים העוסקים בסוגית 'כלל החיוב הכספי המלא'. כהמשך לעמדה הפרודיאנית המוצהרת אודות המטפל 'משכיר' שעות', מצדדת הכותבת בעמדה 'קשיחה', כהגדרתה, ורואה בכלל החיוב הכספי המלא עמדה טיפולית נכונה, בכל עת ולכל מצב, השומרת על הטיפול. קלנר מבקרת את העמדה ה'חנונה', המצדדת במתן הנחות כספיות מתוך העדפת ראייה 'קונקרטי' של קשיי המטופלים ומתוך קשייהם של המטפלים לעמוד על משמר המקום האנליטי ה'נכון' של הכסף בתהליך, ובכך היא רואה פגיעה במטרות הטיפול, במטפל ובמטופל. עמדה קשיחה זו ממקדת את השימוש בכסף להבנת תהליכים תוך-נפשיים חשובים בעולמו של המטופל, אולם התמקדות זו חוסמת אפשרות של בחינה נוספת, כמו זו של מקומו הסובייקטיבי של המטפל המקבל או מסורב התשלום. האפשרות להתייחס גם למשתנים אלה בטיפול ובשיח המקצועי לא זכתה במקום פתוח דיו במבנה הקשיח של גישה זו. דוגמה לחסימה מסוג זה מובאת במכתבה של ריבייר (13), אשר על ספתה שוכב אדם המעלה דרך התשלום צרכים ורגשות חזקים המבקשים, מתעקשים ומתקשים למצוא מקום בטיפול, מהדהדים את עולמה שלה ומצליחים לעלות רק במכתב* שנשלח ממנה אליו בעת חופשה.

"אני חושבת שעדיף היה אם הייתי מסבירה לך בדרך המסורתית מה לדעתי אנליזה יכולה לתת ומה לא, ובנוסף – מהם התנאים הנחוצים להתקיימותה. אני מאמינה שזה שעון על שיתוף הפעולה שבין מטופל למטפל המוחזק על-ידי מוטיבים שונים מצד כל אחד מהם. מצד המטפל המוטיבים הם בין היתר הצורך להתפרנס. הייתי צריכה בוודאי להגיד לך שהתעריף שלי הוא שני גינים, והוא נמוך בשליש ממה שלוקחים מטפלים מהדרגה הראשונה בלונדון, רופאים, למרות שלדעת מיטב השופטים אין שנייה לי כאן.

מה שאומר, שאני בספק אם נכון לנו להמשיך על בסיס זה. אני תוהה אם אתה מבין את מורכבות המצב. אני חושבת שאל לנו להמשיך באותו מצב ותחת אותה הנחה ועדיף שנהגל שיחה גלויה על המתרחש ומה שנינו מרגישים וחושבים לעשות. נוכל לדבר על זה כשאראה אותך שוב. אני חייבת להגיד שמבחינתי אוכל להמשיך לראות אותך בתעריף העכשווי שהוא גיני אחד בלבד מאחר ששיכנעת אותי במצבך המיוחד, בנסיבות הקיימות, אבל אני לא בטוחה שנכון ורצוי לעבוד ככה. לכן אני חושבת שנכון יותר שנדון בכך ביחד עם כל הדברים האחרים.

אני מקווה שמכתב זה לא יעיב על רוחך. אני רוצה לעשות כל שאוכל כדי לא להקשות עליך גם אם זה נראה כך, עד כה לא הרווחנו דבר מהתעלמות מנושאים אלה. בכל מצב, אל נא תחשוב שאין ברצוני לעזור לך עד כמה שאני יכולה" (13, עמ' 82-83, תרגום והדגשים שלי, מ.ת.).

* תודה לעפרה אשל ולמרכז וניקוט על המכתב.

עם הפרדוקסליות שבמשחק בין אשליה למציאות המבקשת מרחב פתוח לעיבודה, מול הכסף, אויבה של האשליה ומסמנה של המציאות, אותו הוא רוצה וצריך, לאורך כל התהליך.

מה, אם כך, מקומו של הכסף במרחב האילוזיוני? מדוע נפקד, יחסית, מקומו זה בשיח הוויניקוטיאני? האם השתיקה היא תוצר של בחירה מודעת 'לא להביך את המטפל בשאלה: האם מצאתי או המצאתי את הצ'ק', כדי לא לחזור את מעטפת ההחזקה ההכרחית, או שמא מדובר בהימנעות ממפגש עם קשיים הנובעים מגישה זו כמו, למשל, מקשייו של מטפל, הרוצה ומאמין בחשיבות היותו 'אם-סביבה', על כל המשתמע מכך, אך לא פחות מכך גם מרצונו להיות קפיטליסט, מתפרנס ומרוויח? או מקשייו של מטופל, שמשאלתו לא לראות במטפלו גם את מי שנזקק לכספו ומטפל בו 'בתנאי' ולא מתוך התמסרות טוטאלית? כיצד ינהג המטפל ובאיזה 'מחיר'? האם נכון לו למטפל לוותר על התשלום, מייצג המציאות, עד שיוכל המטופל לשלם בתזמון 'אמיתי' ולא 'כוזב'? אולי דווקא במקום זה מתגלית עובדה חשובה אודות 'אם טובה דיה' שגם לה צרכים המופנים לעבר תינוקה? ואולי במקום זה מתגלה דווקא ההבדל שבין 'האם הטובה דיה' ל'מטפל הטוב דיו'?

שאלות אלו ואחרות, שמטרידות את כולנו, נשארות ברובן חבויות. "כשאני משלמת למטפלת אנחנו עושות את זה מהר. אני לא מקשה עליה והיא לא עלי. ואף פעם לא מדברים על זה". כך תיארה מטופלת בגישה זו את 'שתיקת הכספים' המשותפת לה ולמטפלת שלה. משפט זה מהווה בעיני מרכיב בשמירתו של הכסף ומשמעותיו בחזקת ה'טאבו' האחרון. ואם מסובכים חייו של המטפל הוויניקוטיאני המתמודד עם פרדוקסים שכאלה, הרי שחיי התיאורטיקנים האחרים, אלה המעצימים את מקומה המתמסר של האם-מטפלת, ואת החיבור שבינה לבין התינוק-מטופל עד לרגעי התמוססות ואובדן הנפרדות ביניהם, מסובכים עוד יותר.

במאמרה, אשל (22) מצטטת סידרת מטאפורות, המתארות את רגעי החיבור העוצמתי הזה כ'מצב הזדהותי טרנסצנדנטי', 'שטשוש גבולות בין עולמו הפנימי של המטפל וזה של המטופל' vicarious experience. 'מצב נפשי גרסיבי של המטופל ומצב 'כמעט זהה' אצל המטפל'. (איסאקובר) 'תאומים סיאמיים' (גרוטשטיין), 'התלכדות' (גרינברג), 'מעורבות סימביוטית' (סירלס), 'אחדות בסיסית' (ליטל). ועוד. במאמר מאוחר יותר של אשל (23) מתוארת חווית הטיפול כ"התחברות נפש עמוקה וראשונית, בלי דרישה להתייחסות ופירוש של יחסי אובייקט... ונפרדות מטפל-מטופל, תוך התמקדות חווייתית אונטולוגית ולא אפיסטמולוגית, בלהיות שם בתוכו". אשל טוענת, ובצדק, שרגעים אלה מפחידים את המטפל ודורשים אומץ רב. היות המטפל במקום המתמסר לנוכחות ונתינה טוטאליים שכאלה אכן מפחידה ודורשת אומץ רב, אולם פריצתו של הכסף למקום זה מקשה עוד יותר.

אין כתשלום אקט המסמל דרישה והפרדה ושולל במהותו סימביוזה, אחדות והתלכדות. הכסף מגדיר את ה'הינכחות' כ'הינכחות בתשלום', מפריד בין הנותן, שהוא גם לוקח, לבין

במרחב הדוגל בשמירה על אשליית האחדות עם האם-סביבה עד ליכולת האמיתית להכיר בנפרדותה, כשאין כמו טרנסאקציה כזו, המלווה באקט פורמלי של חישוב עלות, קבלת תשלום ומתן חשבונית, לבטא את נפרדותם של המטפל והמטופל?

פרדוקסים אינם זרים לחשיבה הוויניקוטיאנית, נהפוך הוא. הם אבני היסוד של גישה זו. בכתבתו העשירה מביא ויניקוט אָם 'נטולת עצמי', שההתמסרות הטוטאלית היא עבורה 'מחלה בריאה' (16), והיא אותה אָם שגם שונאת את תינוקה על שהוא נוהג בה כ"משרתת, ללא תשלום, שפחה" (17). אותה אָם שנדרשת להשעות את צרכיה, היא גם זו שאסור לה להיהרס מול תובענותו האומניפוטנטיות של תינוקה. פרדוקס זה חייב להתקיים כדי שהתינוק יוכל לעבור ממצב של 'התייחסות' ל'שימוש' (18), קרי, יוכל לפתח תפיסה סובייקטיבית של האחר ושל עצמו. לכן חייבת האם הוויניקוטיאנית להציב בפני תינוקה את מגבלותיו, מבלי לפגוע ביכולתו לנוע בין אשליה למציאות, בדיאלקטיקה שבין הרס ובריאה. רק אם, שמחזיקה ומאפשרת התקיימותם של פרדוקסים חשובים אלה בתזמון ובהדרגה המתאימים לתינוקה האינדיבידואלי, תוכל לעמוד במשימה התפתחותית חשובה שכזו. היא חייבת למנוע, בכל מחיר, פלישה חודרנית של מציאות חיצונית למרחב האילוזיוני, פן יאלץ תינוקה לעטות כסות עצמית כוזבת, ולא פחות מכך, אסור לה לאטום את מרחב המציאות מפניו, כדי לא להשאירו במצב של תלות טוטלית, אומניפוטנטית וכוזבת לא פחות. בכל מחיר? כיצד באמת מתנהלת משימה כה מורכבת, כאשר המחיר הקונקרטי מתקיים בכל רגע ורגע והדרישה לקבלתו אינה אילוזיונית כלל וכלל, אלא מציאותית ביותר?

מקומו של הכסף במארג פרדוקסלי שכזה חשוב בדיוק מן הטעם של היותו מסמן של פרדוקסים אלה באופן הברור ביותר: תינוק (מטופל) ש'אינו חייב לאם דבר תמורת היענותה לאימפולסים הפרימיטיביים שלו" (19, עמ' 163), אולם חייב בתשלום, מול אם, מטפלת, ש"בהכרח נכשלת בשמירה על רמת ההתאמה הגבוהה הנדרשת כלפיו", ודורשת תשלום. אכן אתגר טיפולי "לכל תינוק (ה)סובל, איפוא, מחסך אבל מסוגל לגרום לאם לרפא את מצב התת-חסך הזה על-ידי התמודדות עם ההתנהגות החמדנית, הלכלכנית וכו' שהם סימפטומים של חסך", במרחב שכסף וזמן הם גם מקומות הביטוי לשנאה ונפרדות (20), אך דרכי ההתמודדות עם אתגר כזה נשארות חשאיות.

התבוננות נוספת על הכסף ברוח ויניקוטיאנית מביא גְדו (21), בהציעו את הכסף כסוג של 'אובייקט מעבר' וכך להבין את החוב שמשאירים לפעמים המטופלים. אי תשלום יכול להיות גם סוג של 'עבריינות ויניקוטיאנית', כזו שביטויה העברייני הוא גם תקווה תובענית של 'מגיע לי', של מי שעדיין מאמין באובייקט מיטיב שיבוא ל'שלם' את חובו. התייחסויות חשובות אלו אכן מרחיבות את יכולת המטפל להשתמש בכסף באופנים שונים, אולם אין בהן די כדי לתאר את אופני התמודדותו של המטפל

המטופל **שלא לשלם בכלל** כדי שיחוש בביטחון שהאנליזה היא למענו ולא למען המטפל, עד כמה רחוק ילך המטפל הקוהוטיאני במרחב צורך שכזה?

נראה לי, שעצם קיומו של התשלום כמרכיב בלתי נמנע ומרגע תחילת הטיפול היה ידוע לשני הצדדים. לא מעט התנהגויות 'כאילו' מתקיימות במרחב הטיפולי כחלק מהתהליך ויש להן תפקיד התפתחותי חשוב שאותו ניתן לברר, לפעמים רק בשלבים מאוחרים יותר, אך כאשר הדוגמה באה לתאר 'השתתפות בצורך', אעזו לטעון שקוהוט פותר עצמו בקלות יתר, ואילו אותנו אינו משתף בכל מורכבותה הקלינית והתיאורטית ובפרדוקסליות שנוצרת במקום בו מתקיימים ומוסתרים בו-זמנית צרכיו של המטפל.

קולקה כותב: "בהגדרתה המחמירה אמפתיה איננה מסתכמת איפוא בהבנה של הזולת, אלא היא עמדה המבטלת את הדואליות בין שניים. היא התרחשות שבה שניים הם אחד, שבה התקיימותו האינדיבידואלית של אחד משותפי המערכת מתבטלת במתכוון לטובת התקיימות על-אישית שמתוכה מתאפשר כינונה של אינדיבידואליות הזולת. של עצמיותו" (26, עמ' 43). אין דואליות כמו סיטואציה התשלום, בה הכסף עובר מכיס ה'עצמי' לכיס ה'זולת' והחשבונית מדגישה 'שחור על גבי לבן' את היות האחד משלם והאחר מקבל. הייתכן שאין מנוס מסתירה בין העמדה האמפתית 'המחמירה' לבין סיטואציה זו? מה מרגיש מטפל השואף לעמדה אמפתית שכזו, בעת התשלום? האם ניתן לרווח מקום לכסף ולדיבור עליו במקום בו הוצא המקף שבין הזולת לעצמי?

ההיבט ההתייחסותי והבין-סובייקטיבי*

הגישות ההתייחסותיות, מבית מדרשם של מיטשל, ארון, הירש, בנג'מין ואחרים חריגות, יחסית, בנוף האלם לגבי תשלום. לאלה הרואים בסיטואציה הטיפולית מרחב המפגיש שני סובייקטים המנהלים משא ומתן על הכרה, ויסות והשפעה, תוך שמירה על הדדיות לא סימטרית, טבעי ואפילו הכרחי להתייחס ולעבד את סוגיית התשלום באופן ישיר ופתוח סביב משמעות המפגש הבין-סובייקטיבי שבין המטפל למטופל ולכסף. שתיקה והתעלמות מקיומו של הכסף וממשמעויותיו נתפסות כנוק למטרת הטיפול, שכן התשלום, המדובר ומעובד במרחב זה, מסמן הכרה בצרכים ובמשאבים נפרדים של שותפי הסיטואציה, הפועלים במשותף למען מטרה משותפת שהיא, בין היתר, פיתוח יכולת להכרה בנוזקות, קבלה, נתינה והשפעה הדדית. השתקת הדיבור אודות הכסף מאיימת בהתקבעותם של יחסים קומפלמנטריים, לפי בנג'מין (27), כך שהצד הנותן אינו יכול לתת מקום גם לצורך לקבל והצד המקבל אינו יכול לתת או להכיר תודה. רעיון דומה מביא ברמן (28), הרואה בהתכחשות

המקבל, שמשלם עבורה טבין ותקילין. למעבר זה ולמשמעויותיו, עבור המטופל, אך עוד יותר עבור המטפל, מתקשה השיח הפסיכואנליטי למצוא מקום גלוי והוא נשאר מאחורי דלתיים סגורות, במקום ה'טאבו' האחרון.

ההיבט הקוהוטיאני

כיצד מתמודדת פסיכולוגית העצמי, זו המביאה באופן הברור ביותר את חשיבות התקיימותן של 'פעולות מספקות צורך' בפועל כחלק מהאמפתיה ההורית, עם צורכי המטפל להתפרנס? שוב נדמה שנקודה זו אינה מרבה לעלות. כשעולה, נדמה שאינה מביאה את הקושי במלוא מורכבותו. בספרו "כיצד מרפאת האנליזה" (24), מביא קוהוט וינייטה מעניינת על האנליזנט המתחיל אנליזה, ומייד בשעה הראשונה מבקש לדחות את התשלום עקב רצונו לרכוש לעצמו אתר נופש בקולורדו. "תשובתי – שלא הייתה חפה מהיסוסים באותה עת – (הדגש שלי) היתה שכן, עד כמה שנוגע הדבר לשיקוליי הכלכליים, אוכל לחכות". קוהוט מוסיף למטופל (ולקורא), את הבנתו, שיש משמעות נוספת לבקשה זו ולהיענות לה, אותה ייתכן שיבררו מאוחר יותר, והוא משתף את הקוראים בכך שבדיעבד היתה זו בחירה נכונה, שכן היא ביטאה תקווה של המטופל שהאנליזה "אולי בניגוד לקודמתה, תהיה למענו ולא למען האנליטיקאי, כלומר לא למעני" (24, עמ' 135).

הדוגמה, כותבת רינת רב הון במאמרה (25), מדגימה את ייחודיותה של גישה זו, בהיותה רואה את התפתחות העצמי כמתהווה באמצעות התאמתה של הסביבה לצורכי המטופל: "צורכי העצמי עוברים החיאה במהלך הטיפול בצורה של העברה נרקיסיסטית... בזהו מדויק של הצורך ובהיענות המתאימה אליו בשלבי ההתפתחות הראשוניים" (25, עמ' 126) רב-הון כותבת שחסרה המשגה של נגזרות אלו לנוכחות הטיפולית, וחוסר זה מסתיר את השאלות המסובכות אודות המפגש הטיפולי שבין הזולת לעצמי, כשאותו זולת הוא, בין היתר, גם גובה התשלום מהעצמי. פסיכולוגית העצמי אינה גורסת שעל המטפל לספק כל צורך של מטופל. הנפוץ הוא. ההסבר, מרכיב פרשני ב'יחידה הטיפולית הבסיסית', אמור להוות מקום להעמקת מקומו של הזולת עבור העצמי, ובהיותו אמפתי, להוות גורם מגדל ממקומו הארכאי. אולם להתנהלות זו נחוץ תהליך סבלני, צמוד חוויה למקומו של המטופל, בו המטפל אמור להשעות במידת האפשר את צרכיו הנרקיסיסטיים עד שתפתח יכולתו של המטופל לעבור לשלב ההסבר. הצורך להתפרנס הוא צורך נרקיסיסטי, קיומי ולגיטימי של המטפל. כיצד מתנהל, אם כך, המטפל הקוהוטיאני בדילמה שבין הצורך להיענות למטופל ובין הצורך שלו להרוויח את כספו?

ניתן להניח ששאלות אלו העסיקו את קוהוט, אך בדוגמה הן נשארו מושקקות. מה היו ההיסוסים שעליהם, ולא אותם, כותב קוהוט בדוגמה? למה התכוון בכותבו: "עד כמה שנוגע הדבר לשיקוליי הכלכליים...?" האם צרכיו הכלכליים אכן נלקחו בחשבון והם היוו חלק מההחלטה להיענות לבקשת המטופל? ואם מצבו הכלכלי לא היה מאפשר את דחיית התשלום? ואם צריך היה

* איני נכנסת לפירוט ההבדלים, רק אציין שבכותבי 'הגישה ההתייחסותית' אני מכוונת לגישה הרואה את הכוח המניע את הפרט ביחס ובקשר לאחר, בניגוד לדחף. 'הגישה הבין-סובייקטיבית' מתייחסת לגישתם של סטולרו, אטווד ואחרים, המדגישה את המערכת הדיאדית הבין-סובייקטיבית בטיפול.

הכסף, כמשאב הנמצא ב'כיסו' של המטופל שבכוחו לתת או לשלול אותו ממטפלו, הופך את המטפל למי שזקוק לכוח והכרתו של המטופל ובכך מאיים בהגדרות חדשות שעלולות להקשות על מבנה הטיפול, בעיקר בדגמי טיפול המדגישים מבנה היררכי של יחסי כוח, ובמיוחד בשלבים בהם העצמת התלות נתפסת כקריטית לתהליך.

התבוננות סוציולוגית תרבותית מביאה אילוז (33) בספרה "אינטימיות קרה". אילוז מתארת את תקופתנו כעידן ה'קפיטליזם הרגשי' המאופיין באנשים הסוחרים גם במרכיבי ה'עצמי' שלהם. היא אינה רואה זאת כהתרחקות מעולם רגשי, כניכור או כ'פטישיזם של הסחורה', אלא כתהליך תרבותי שבו עולם פרטי, רגשי ואינטימי, עובר קומודיפיקציה, רציונליזציה, והופך לנושא לדיון ציבורי, חשוף יותר ומתקשר. ראיית הטיפול כמוצר, ומטופל ומטפל כסוחרים בו, אינה מפחיתה בערכו ובחשיבותו. אולם, לטענת אילוז, ככל שהמוצר רגשי יותר כך המסחר בו מסובך. הוא יוצר דינמיקה של ערכים והתנהגויות פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים חשובים והכרחיים ואלה מחייבים התייחסות גלויה ומדוברת על קשת משמעותיותיהם הרחבה.

התבוננות הפסיכואנליטית של דימן מתחברת לאמירות אלו תוך הדגשת מקומו הרגשי של הכסף, בהיותו מייצג של חוסר ('תמיד אין מספיק'), ובכך גם את רגש השנאה המחובר לאהבה. הופעתו של כסף בטיפול יוצרת את החיבור שבין שני רגשות אלה, ובכך גם את ההזדמנות להתייחס ולעבד את הצירוף הבלתי נמנע שבמפגש, כשלא ניתן להבין את האחד ללא השני. מהסתכלות זו, דווקא במקום הניכור שבו נשללת האהבה הטוטלית ומתקיימת נפרדות, מופיעה השנאה שאינה הרסנית לתהליך, אלא שנאה היוצרת שרשרת מסמנים אחרת, של היעדרות-נפרדות-חיפוש-הכרה-הדדיות. בכך ניתן לחזור שנים אחורנית גם לביון (34), שבשפתו עשוי הכסף להוות מסמן של ה'אין-שד', היעדר הסיפוק, שכאשר אינו מציף את הסובייקט באימה, וכשהוא פוגש אובייקט מכיל בעל יכולת ניטרול של רעלי החרדה והאימה, הוא הופך למניע של תהליך למידה מתוך התנסות.

אולם, אם נדמה שהדגם הבין-סובייקטיבי, בהיותו מכיר במטפל ומטופל כשני סובייקטים בעלי צרכים ואינטרסים נפרדים, ובכסף כאחד ממכונניה של הסובייקטיביות, מהווה מקום גלוי ופתוח לדיבור אודות סוגיות הכסף, להשפעתו ולמושפעתו בשדה הטיפול הפסיכואנליטי, הרי שהתבוננות נוספת בדגם מראה את שני צדדיו של המטבע. מצדו האחד נראה שהדיבור אודות הכסף ומשמעותיותו אכן נפתח. תיאורטיקנים מזרם זה, בהיותם מחוברים גם להתבוננות סוציולוגית, אנתרופולוגית, כלכלית ומיגדרית מעלים את הנושא בכתובה, בכנסים ובתיאורי מקרים טיפוליים (35). אולם מצדו השני, מעלה דגם זה פרדוקסים אחרים סביב מקומו של הכסף בטיפול הפסיכואנליטי ואיתם גם קשיים מסוג אחר, שאיתם מתמודדים המטפל והמטופל. המטפל הבין-סובייקטיבי

לצורכי המטפל גלגול של פנטסית ההצלה לפנטסיה מודרנית של הורות נכחדת, שלמעשה הורסת את כל הצדדים השותפים לה.

גישות התייחסותיות רדיקליות יותר רואות בצורך, ככל מרכיב בחיינו, תוצר בין-סובייקטיבי הנבנה ומתבטא דרך מפגש בין שותפי אינטראקציה, וניתן לזיהוי רק דרך הכרה ועיבודו במפגש. התעלמות ושתיקה סביב הצורך בכסף ומשמעותיותו יכולות להיתפס בעיניים אלה כסוג של פיצול (דיסוציאציה) במקום בו האדם הבריא בנפשו נתפס דווקא כמי שיכול, לפי ברומברג (29), To feel like one self, while being many. עמדה כזו מחייבת את המטפל לחיות, בנוכחות מטופליו, עם כל מרכיביו ומתוך תנועה ביניהם ובכלל זה לתת מקום לפרדוקסים שבין אהבה למטופל ובין הרצון לקבל את כספו, בין הרצון לעזור לו לרצון להרוויח 'על חשבוננו'. התעלמות ממרכיבים אלה עלולה להביא, לפי גישה זו, לעצירה התפתחותית והרס התנועה היצירתית שהוא גם הרס הטיפול.

הרקע הפילוסופי להתבוננות כזו מגיעה מעבודתו של הגל, שעליה נסמכת בנג'מין ומובאת בספרה "חבלי האהבה" (30), בתארה את מאבקו של האדם להכרה הדדית היכולה להתקיים רק במקום בו נמצא הניכור המיוצג דרך ה'אחר'. עבור הגל, בניגוד למרכס, הניכור אינו תוצר של חברה קפיטליסטית, אלא מהות החשיבה האנושית, זו שנידונה למאבק מתמיד בין עצמאותה של המודעות העצמית לבין התלות שלה באחר. דרמה זו מניעה את הפרט כששיאו של המאבק, לפי הגל, הוא בשיעבוד החזק את החלש, ביחסי אדון-עבד. עמדה זו, לפי בנג'מין, היא מלכודת קומפלימנטרית, שכן ביטול תודעת האחר הופכת את פעילות העצמי לנטולת משמעות. הצורך של התודעה הוא לקבל הכרה מתודעה אחרת, והתמזגות העצמי עם ישות נטולת תודעה מרוקנת את המשמעות. כדי לאפשר מעבר מיחסי אובייקט ליחסי סובייקט, חייב אדם להכיר באחר כסובייקט ובכך לעמוד מולו ביחס של הכרה הדדית. המתח שנוצר בין המשאלה לשליטה לרצון להיות מוכר על-ידי אדם בעל ערך מהווה, אם כך, גשר ומייצר תנועה דיאלקטית בלתי פוסקת בין פנים לבין חוץ, בין נסיגה לעצמי-מתבודד להתקדמות לקראת מודעות עצמית וחברתית.

מקומו של הכסף בעיניים אלו חשוב ביותר בהיותו מסמן של אחרות וניכור ובכך מעלה את משאלת השליטה, כמו גם את מגבלותיה, את המודעות לתלות המכאיבה באחר, אך ב-זמנית גם את האתגר הקשור בחופש ודיפרנציאציה. פרדוקסים אלה הופכים את הכסף ממחפצן למכונן של הסובייקט בעולם המודרני. 'יסוד תבוני', כפי שמכנה אותו טאובר (31), המתאר את האדם המתפרנס כ'נושא עצמו' (subject). אולם בראייה זו גם הקונה הוא בעל כוח להכיר במוכר, והמוכר מכיר בכוחו ובהשפעתו של הקונה על ערכו ועל חייו בכלל. זמיר (32) רואה בכוחו זה של הכסף את הסיבות להכפשתו החברתית-דתית-ספרותית, וניתן לשער קיומו של מניע זה גם בהשתקתו של הכסף בשיח הטיפול.

הכסף בטיפול מהיבט מיגדרי

אין זה צירוף מקרים שסוגיית התשלום עולה יותר בספרות הפמיניסטית הפסיכואנליטית ובספרות הבין-סובייקטיבית. בין שתייהן מתקיים חיבור טבעי בהיותן גישות הדנות בסוגיית התקיימותם של צרכים הדדיים בתוך מערכת יחסים, ובסכנה שבשיעבוד קומפלימנטרי חברתי, תרבותי ומיגדרי של תפקידי מקבל ונותן, או כפי שמנסחת בנג'מין, של 'מי שעושה ומי שעושים לו' (doer-done-to). בעוד שהעמדות הבין-סובייקטיביות שהובאו לעיל הדגישו את חשיבות התקיימותם ועיבודם של צרכים הדדיים בטיפול, ובכללם הכסף, מדגישות הגישות הפמיניסטיות את קשייהן של מטפלות-נשים להתמודד עם סוגיית התשלום, ומתעכבות על יחסי העברה והעברה-נגדית ספציפיים של ומול האשה-מטפלת הגובה תשלום עבור טיפול.

כך, למשל, מדווחת ברנסייד (38) על שכרן הציבורי הנמוך משמעותית של נשים לעומת גברים במקצועות טיפול, אך גם בקליניקות פרטיות נשים מאחרות להעלות את התעריף ואף נוטות להתאימו ליכולת המטופלים לשלם, יותר מאשר מטפלים גברים. ליס-לוינסון (39) טוענת שהמטפל נתפס כמפרנס, והכעס והעלבון על הכסף שהוא גובה קטן יותר מאשר כלפי האשה, הנתפסת כמי שתפקידה הטבעי הוא לטפל (care taker), ובחינם. מכאן גם גדולה יותר אשמת המטפלת על גביית תשלום משל המטפל. הכותבת מביאה דוגמאות מטיפולים בהם עולה בבירור טיפוס של יחסי העברה והעברה-נגדית תלויי מיגדר שמובאים לטיפול דרך הכסף, כשחלק מביטויי הכעס סביב התשלום מופיעים בהערות מפחיתות ערך או בהתנהגויות סביב התשלום המשוות מטפלות לזונות, בהיותן שייכות לאותו 'סוג נשים' הלוקחות כסף על קיום יחסים אינטימיים. פארקר (40) טוענת שמעבר התינוק מהתייחסות לאובייקט לשימוש בו דורש אִם שצריכה לעבור מהתייחסות לתינוקה לשימוש בו. תהליך זה דורש את הכרתה בצרכיה ובחוב שלו כלפיה, אותו עליה להעמיד מולו. 'שתיקת הכספים' של אמהות ונשים-מטפלות מונעת תהליך זה, ובמונח שמביאה פלגי (41) מחזקת את האִי-מהות שבאמהות' לרעת כל הצדדים.

לסיכום

הכסף, משתנה אמביוולנטי, מכניס לחדר הטיפול ולשיח הפסיכואנליטי קונפליקטים ופרדוקסים ייחודיים, הקשורים להיותו מפגיש בין עולם הרגש לתרבות הצריכה, להיותו צורך מובהק של מטפל המתקיים במרחב המקודש לצורכי המטופל, להיותו מסמן את ארעיותם ושביעותם של יחסי כוח ותלות, ובשל היותו מאתגר סוגיות של חיבור ונפרדות. מתוך אלו מועצמים דרכו יחסי העברה והעברה-נגדית המבטאים בתנועה בין אהבה לשנאה, קירבה למרחק, ניכור להכרה, אני לאחור, הקונקרטי למופשט, תנועה בין המציאות הפנימית לחיצונית, כשכל אלו גם מושפעים (ומשפיעים) משינויים חברתיים

ויותר, למעשה, על שני מקורות כוח מוכרים בשדה הטיפול; על הידע הפוזיטיביסטי והאמת האובייקטיבית המובאים דרך סמכות מקצועית (משאבים המוצעים בדגם הטיפול הקלאסי), ועל מתן אהבה ותחליף להורות כושלת (משאבים המוצעים בדגם ההתפתחותי), לטובת שדה המכיר בכך שאין למטפל 'אמת' או 'רגש' להציע למטופלו, שהם נכונים יותר מהמוצע לו במקומות אחרים, או שנמצאים בחלקתו שלו (36). אולם, במקביל, הטיפול מתקיים כפרקטיקה מקצועית לכל דבר, כזו המפגישה אדם השרוי במצוקה עם אדם בעל סמכות וידע מקצועיים, כדי שיתפל בו ירפא או יקל על סבלו עבור תשלום גבוה. התשלום הוא רק אחד ממסמניו של מפגש מורכב שכזה, אולם הוא מדגיש את שאלת 'מותר המוכר מן הקונה': אם אכן שניהם חסרי ידע מוחלט, הרי עולמם תמיד בין-סובייקטיבי, תלוי הקשר חברתי-תרבותי ומשפיע על שניהם.

מהי אם כך 'הסחורה' הראויה להיות מוצעת מצד המטפל למטופל וכיצד תשוק?

בספרו, מיטשל (37) מביא את עמדותיו לגבי שאלות אלו דרך המעבר מידע אובייקטיבי כמקור כוחו של המטפל הקלאסי להתמקדות באחריות המטפל לניהול אותנטיות רגשית בסיטואציה לטובת התהליך האנליטי. בצטטו את לוואלד, הוא מדגיש את תפקידו של המטפל לגשר בין תהליכים ראשוניים למשניים, דרך "התמסרותו של האנליטיקאי לתהליך הראשוני לבין שמירה על דריסת רגל בתהליך המשני" (37, עמ' 94). ניתן לראות בכסף מייצג חשוב של תהליכים משניים, בהיותו מסמן של עקרון המציאות, של סדר, חלוקת תפקידים ואבחנה בין סיבה למסובב ואת העיסוק הגלוי והישיר בכסף כמחזיק תפקיד סמכותי מבחין, דווקא במקום בו אבחנות סמכותיות אחרות מיטשטשות. עמדה דומה עולה מתוך חשיבותם של טקסים בטיפול, לפי הופמן (אצל גוברין, 36), כשלכסף ולטקס התשלום מקום חשוב בשמירה על מקומה של הסמכות במקום בו מקורות הכוח המסורתיים איבדו את מקומם. אולם השאלה לגבי מהות הסחורה וגביית התשלום עליה ממשיכה להטריד כשהופמן, המייצג עמדה 'קונסטרוקטיבית חברתית' רדיקלית מקצינה בטענתו שהמטפל הוא מי שאין לדעת איך יגיב למתרחש בסיטואציה הטיפולית ושאהבה והורות תחליפית אינן יכולות להינתן תמורת תשלום. מרכולתו של המטפל הפוסט מודרניסטי, אם כך, בעייתית ביותר. לא תיאוריה טוטאלית של ידע ואמת וגם לא יחס אוהב ואמפתי. הפיתרון שמציע הופמן ל'סחורה' הנמכרת בדגם זה הוא של טיפול מעורב וספונטני, הכולל עשייה, פעולה, ייעוץ, אך גם היענות לבקשות קונקרטיות של המטופל, כ'לקוח' מול 'נותן שירות', כשאלה מהווים 'פיוציו' על מה שלא יכול להינתן. "אני מבחינת המטופל, מוכר לו חתול בשק, כי אני לא אגיד לו את מה שאני יודע. אני יודע שהחתול הזה שווה, ולכן אני יכול לעשות את זה, אבל לדבר על זה, זה מאוד קשה", כך ניסח מטפל בגישה זו את התלבטותיו סביב נושא זה.

חשוב אם כך להדגיש, שהקשיים המתוארים במפגש אינם נחלתה הבלעדית של גישה תיאורטית כזו או אחרת, גם אם הם שונים בעוצמתם ובמאפייניהם. קשיים אלה גם אינם מהווים, בהכרח, פגיעה במעשה הטיפול. התקיימותנו המשותפת במרחב בו אנו סוחרים במשאבים ומנהלים משא ומתן על צרכים, משאלות ומגבלות, אינה מבטלת את התקיימותם ב־זמנית של מצבי נוכחות קשובה, התמסרות, רגעי חיבור, אינטימיות, נתינה משמעותית ואף אהבה. דווקא בשל כך, ההתייחסות לפרדוקסים אלה בחדר הטיפול חיונית ביותר, לא כדי למצוא להם פיתרון, אלא כדי לאפשר עבורם מרחב מחזיק ומכיל, שבו יזכה הנושא ומשמעותיותו לזיהוי, הכרה, עיבוד ושקיפות.

הטיפול הפסיכואנליטי, כחינו בכלל, מתקיים בדיוק שם, באי הנחת שיוצרים הפרדוקסים, הקשיים ונגזרותיהם, ובמשאלה שלא להחמיץ את ההזדמנות לעשות בהם שימוש מְגָל.

ספרות:

1. Freud S., On beginning the treatment. S.E., XII, 1913.
2. Krueger D.W. (Ed.), The last taboo: money as symbol and reality in psychotherapy and psychoanalysis. New York, Brunner/Mazel, 1986.
3. Blanck G., Blanck R., Ego psychology; theory and practice. New York, Columbia Univ. Press, 1974.
4. קליינברג ע., שבעת החטאים – רשימה חלקית. תל-אביב, ספרי עליית גג, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2007.
5. אנסקי ש., בין שני עולמות (הדיבור): אגדה דרמטית בארבע מערכות. תל-אביב, אור-עם, 1983.
6. ריי י., אורמסון ג., האנציקלופדיה לפילוסופיה מערבית. הוגים ומושגים. כרך 2, תל-אביב, רסלינג, 2007.
7. Aron L., Hirsch I., Money matters in psychoanalysis. In: Skolnick N.J., Warshaw S.C. (Eds.), Relational perspective in psychoanalysis. Hillsdale NJ. & London, Analytic Press, 1992.
8. Dimen M., Money, love and hate: contradiction and paradox. In: Psychoanalysis. Psychoanal. Dial., 4: 69-100, 1994.
9. גיי פ., פרויד, פרשת חיים לזמננו. תל-אביב, דביר הוצאה לאור, 1993.
10. Masson J.M., The complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887-1904. September 21, 1899: 373-374, 1985.
11. אדמונטון מ., מותו של זיגמונד פרויד. פרויד מול היטלר: מורשתו המוסרית והפוליטית. ירושלים, כתר ספרים, 2005.
12. קלנר נ., כלל החיוב הכספי המלא לגבי פגישות מוחמצות בטיפול הפסיכואנליטי. שיחות, כ"א(3): 322-334, 2007.
13. Rodman F.R., Winnicott, his life and work. New York, Perseus Pub., 2003.
14. Khan M., Tizard J., Obituaries for Donald W. Winnicott. In: One's bones, the clinical genius of Winnicott. London, Doli Goldman and Jason Aronson, 1993.
15. ארד ג., התייחסות לבקשות קונקרטריות של מטופלים הסובלים מסכיזופרניה כרונית בפסיכותרפיה באוריינטציה דינמית. שיחות, כ"ד(1): 57-69, 2009.
16. ויניקוט ד., מושקות אמהית. בתוך: ברמן ע. (עורך), עצמי אמיתי עצמי כוזב. עמ' 149-153, תל-אביב, עם עובד, 2009.

תרבותיים המחזקים את הדיאלקטיקה שבין הפרטי למיגדרי, הכלכלי לחברתי.

מורכבות זו והשלכותיה מתקשה לקבל מקום גלוי ופתוח בשיח הפסיכואנליטי ובשל כך זכה הכסף במרחב זה לכינוי 'הטאבו האחרון'. התפתחותה של הפסיכואנליזה לא רק שלא שיחררה, אלא אף העצימה את קשיי הדיבור סביב הכסף ומשמעותיותו, כשהכניסה דגמי טיפול נוספים ואיתם גם מורכבויות נוספות סביב מקומו של הכסף בכל דגם.

שיחרורו של הכסף ממעמד ה'טאבו האחרון' מצריך לאפשר מקום גלוי וישיר לדיבור אודות: היות הטיפול הנפשי הפסיכו דינמי מוצר יקר ויוקרתי, הנסחר בחברה קפיטליסטית מערבית, סוחרת ונסחרת, המשפיעה ומושפעת ממשאב זה. על היות המטפל שותף פעיל, חושק, מושפע ומשפיע מכסף, ממש כמטופלו. על היות הטיפול מרחב המפגש 'צרנים', המתחרים בינם לבין עצמם ומול 'צרכנים' בעלי זכויות וכוח, על נכסיהם הסימבוליים.

דיבור כזה מהווה תזכורת תמידית להיות המטפל והמטופל שני סובייקטים נפרדים, בעלי צרכים משותפים ושונים, שלפעמים גם באים זה על חשבון זה. בכך מתקיימת דרכו ידיעה תמידית של נפרדות, המאתגרת את גבול דאגתו של אדם לצרכיו שלו למול התמסרותו לצורכי האחר. ידיעה כזו מצריכה משא ומתן כואב, מנחם ובלתי פוסק על גבול זה ומשמעותיותו.

דיבור כזה מדגיש את כוחו של המטופל, ה'סובייקט החדש', לתת או לשלול משאב רב ערך הנחוץ למטפלו ובכך להשפיע על איכות חייו. הוא שולל את הדיכוטומיה המגדירה 'נותן' ו'מקבל', 'זקוק' ו'נוזקק' בסיטואציה הטיפולית, ובכך מזכיר את שבירותם וארעיותם של יחסי הכוחות ההיררכיים והמסורתיים בטיפול ובחיים בכלל.

בגישות טיפוליות המתמקדות ביחסי כוח ההיררכיים (בין אם הן מדגישות עמדות יחס סובייקט לא-מודע מול אובייקט כל יודע וכל יכול, ובין אם הן מדגישות יחסי אס-ת-ינוק ורגרסיביים ובלתי נפרדים) מועצם הקושי במפגש בין הז'אנרים המאפיינים ('אב' סמכותי הנוזקק לכספי הילד או 'אם' מתמסרת הגובה תשלום עבור כל דקה של טיפול). גם ביניהן מתקיים שוני במפגש עם הכסף, שכן קל יותר להתייחס לכסף בגישה הרואה את מטרת הטיפול בהתאמתו של מטופל למציאות, לעומת זו השואפת להתאמת מציאות למטופל.

לעומתן, בגישות המכוונות לכינון יחסי כוח שיוויוניים והדדיים, הרואות במטפל ובמטופל שני סובייקטים נפרדים ובעלי צרכים שונים, המעודדות את ביטוייה הגלוי של סובייקטיביות המטפל, בניגוד לאלו הקוראות להשעיייתה, השיח בנושא זה טבעי ופתוח יותר. אולם, בגישות אלו, שוויתרו על כוחם של הידע והאמת האובייקטיבית של המטפל לטובת ידע הקשרי, נחלתו השווה של 'שותפים' למפגש, מאתגר הטיפול שאלות לגבי עצם מהותה של ה'סחורה' ומהו 'מותר המטפל על המטופל', המאפשר לו לדרוש ולקבל עבור סחורתו כסף רב.

17. ויניקוט ד., שראה בהעברה-נגדית. בתוך: ברמן ע. (עורך), עצמי אמיתי עצמי כוזב. עמ' 3-75, תל-אביב, עם עובד, 2009.
18. ויניקוט ד., השימוש באובייקט והתייחסות באמצעות הזדהויות. בתוך: משחק ומציאות. תל-אביב, עם עובד, 1995.
19. ויניקוט ד., הנטייה האנטי חברתית. בתוך: ברמן ע. (עורך), עצמי אמיתי עצמי כוזב. עמ' 149-153, תל-אביב, עם עובד, 2009.
20. ויניקוט ד., היבטים מטה פסיכולוגיים וקליניים של רגרסיה. בתוך: ברמן ע. (עורך), עצמי אמיתי עצמי כוזב. עמ' 27, תל-אביב, עם עובד, 2009.
21. Reider A.E., The clinical management of the nonpaying patient. In: The last taboo: money as symbol reality in psychotherapy and psychoanalysis. Krueger D.W. (Ed.), New York, Brunner/Mazel, 1986.
22. מחשבות על הכלה, הזדהות Let it be and become me אשל ע. האפשרות להיות. שיחות, ט"ז(2): 137-147, 2002.
23. (compassion) אשל ע., "שהחזרת בי נשמתי בחמלה" – על חמלה במצבי ייאוש ומוות בטיפול. שיחות, כ"ד(1): 49-56, 2009.
24. קוהוט ה., כיצד מרפאת האנליזה? תל-אביב, עם עובד, 1984.
25. רב הון ר., השתתפות המטפל במרחב הצורך. שיחות, כ"ב(2): 126-134, 2008.
26. קולקה ר., בין טראגיות לחמלה. מבוא בתוך: כיצד מרפאת האנליזה? תל-אביב, עם עובד, 1984.
27. Bengamin J., Beyond doer and done to: an intersubjective view of thirdness. Psychoanal. Q., 73: 5-46, 2004.
28. ברמן ע., הנסיך המאושר, העץ הנדיב הפנטסיה של הורות הכחדה עצמית. והשלכותיה בטיפול הפסיכואנליטי. שיחות, י"ט(1): 5-43, 2004.
29. Bromberg P., On knowing ones patient inside out: the aesthetics. Psychoanalytic Dial., 1, 4: 399-422, 1991.
30. בנג'מין ג., כבלי האהבה. אור-יהודה, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2005.
31. טאובר צ., הרצאה ביום עיון "העצמי". התכנית לפסיכותרפיה והחוג לפילוסופיה אוניברסיטת תל אביב, 2009.
32. זמיר צ., כסף. מתוך: כסף וזהות. מקראה לקורס. ירושלים, האוניברסיטה העברית, 2008.
33. אילוז א., אינטימיות קרה. עלייתו של הקפיטליזם הרגשי. תל-אביב, ספריית אדום כהה. הקבוץ המאוחד, תולעת, 2008.
34. ביון ו., במחשבה שנייה. תיאוריה של חשיבה. תל-אביב, תולעת ספרים, 2003.
35. Berger B., Stephanie N. (Eds.), Money talks in therapy, society and life. New York, London, Routledge, 2011.
36. גוברין ע., בין התנזרות לפיתוי. גלגוליה של הפסיכואנליזה באמריקה. אור-יהודה, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2004.
37. מיטשל ס., התייחסותיות: מהיקשרות לאינטרסובייקטיביות תל-אביב, תולעת ספרים, 2009.
38. Burnside M.A., Fee practices of male and female therapists. In: The last taboo: money as symbol and reality in psychotherapy and psychoanalysis. Krueger D.W. (Ed.), New York, Brunner/Mazel, 1986.
39. Liss-Levinson N., Money matters and the woman analysis. In: A different voice. Psychoanal. Psychology, 7: 119-130, 1990.
40. Parker R., Torn in tow. London, Virago, 1996.
41. פלגי-הקר ע., מאי-מהות לאימהות. חיפוש פסיכואנליטי פמיניסטי. אחר האם כסובייקט. תל-אביב, עם עובד, 2005.

המכון הישראלי לפסיכואנליזה ע"ש מ. אייטינגטון

מבקש לידע על האפשרות לפסיכואנליזה במחיר מוזל (180 ₪) אצל מטפלים המתמחים במכון

מי מטפל מטעם המכון הישראלי לפסיכואנליזה?

הפונים לפסיכואנליזה מטופלים על-ידי מתמחים (קנדידים) שהם פסיכולוגים קליניים, פסיכיאטרים ועובדים סוציאליים קליניים מנוסים, העוברים הכשרה בפסיכואנליזה במכון הישראלי לפסיכואנליזה ועובדים במקומות שונים בארץ.

מהי פסיכואנליזה?

הטיפול מתקיים בין 3-4 פעמים בשבוע. בכל עיר מרכזית ניתן לפנות לפסיכואנליטיקאים כדי לקבל הסבר על אופי הפסיכואנליזה במסגרת המכון, עלויות זמינות המטפלים.

ירושלים: יעל דשא, 02-5332065; 052-3374277

תל-אביב: צילי זוננס, 03-6427073

חיפה: רבקה יהושע, 04-8370001; עדנה מור, 04-8241381

מידע נוסף באתר המכון: <http://www.psychanalysis.org.il>